

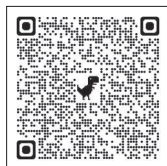
<https://doi.org/10.15407/rksu.41.090>

УДК 736(477)“195-199”

Роман Голій, кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу наукових досліджень
спеціальних видів документів Інституту досліджень
бібліотечних мистецьких ресурсів, Львівська національна наукова
бібліотека України імені В. Стефаника (Львів, Україна)
ORCID: 0000-0001-8149-2470
E-mail: romanholij84@gmail.com

МЕТОДИКА НАУКОВОГО ОПИСУ ПЕЧАТОК У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ В м. ЛЬВОВІ)

Мета статті: охарактеризувати теоретико-методологічну та практичну діяльність працівників Центрального державного історичного архіву України в м. Львові щодо опису сфрагістичних пам'яток у другій половині ХХ ст. **Методологія дослідження.** Для характеристики діяльності працівників архіву використано методи аналізу, синтезу, історичної реконструкції та біографістики. Використано метод порівняння, щоб зіставити схеми опису печаток українських і західноєвропейських сфрагістів другої половини ХХ ст. Застосовано методіку неографії і почеркознавства для визначення алгоритму заповнення карток з описом печаток. **Наукова новизна.** Упроваджено до наукового обігу інформацію про сфрагістичну картотеку, яка донедавна перебувала у приватній збірці і лише 2018 р. стала доступною для дослідників. Визначено час формування картотеки та реконструйовано покроковий план заповнення описів печаток. З'ясовано, що схема опису печаток, яку запропонував львівський архівіст О. Маркевич, відповідала тогочасним міжнародним науковим засадам, хоча й була складена поза західноєвропейським науковим контекстом. **Висновки.** Нау-

Цитування: Голій Р. Методика наукового опису печаток у другій половині ХХ століття (на прикладі діяльності Центрального державного історичного архіву України в м. Львові). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2026. № 2 (41). С. 90—110. <https://doi.org/10.15407/rksu.41.090>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

кова діяльність працівників львівського центрального архіву у другій половині XX ст. відіграла важливу роль для становлення і розвитку української сфрагістики. Архівісти розробили і застосували на практиці методи виявлення, фотографування та наукового опису печаток. У 1964 р. архівіст О. Маркевич опублікував зразок картки з описом печатки, щоб дослідники інших установ могли опертися на певний приклад обліку таких пам'яток. Напрацювання львівських архівістів мали тривалий резонанс серед українських наукових інституцій у сфері сфрагістики аж до кінця XX ст. У 1960-х роках в архіві було укладено сфрагістичну картотеку, яка мала б стати частиною корпусу печаток України. Зібраний тоді сфрагістичний матеріал не втрачає своєї джерелознавчої ваги навіть сьогодні.

Ключові слова: спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни, сфрагістика (сигілографія), архів, методика сфрагістики, картотека печаток, опис печаток, фотографування печаток, Олексій Маркевич.

Актуальність теми дослідження. Наукова діяльність архівних працівників у другій половині XX ст. відіграла важливу роль для становлення і розвитку вітчизняних суспільних наук, зокрема в галузі спеціальних історичних дисциплін. Проте, через низку об'єктивних і суб'єктивних причин, ця діяльність досі залишається недослідженою і маловідомою.

Діяльність тогочасних працівників Центрального державного історичного архіву України в м. Львові (далі — ЦДІА у Львові) у сфері спеціальних історичних дисциплін є малодослідженою, а про картотеку печаток, яку комплектував архівіст О. Маркевич, знає дуже вузьке коло науковців. Зрештою, це не дивно, адже фахове вивчення цієї збірки стало можливим лише після 2018 р., коли спадкоємці О. Маркевича подарували картотеку для Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. Це додатково актуалізує означену тематику у джерелознавчому контексті.

У наш час ідея опублікування печаткознавчих джерел України знову набрала ваги завдяки проекту «Сфрагістичний архів», ініційованому Музеєм Шереметьєвих спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. З 2024 р. була удоступнена перша частина цього проекту для загального використання — опубліковано тисячі фотографій документів і печаток XIV—XVIII ст. з установ різних країн, в яких зберігаються сфрагістичні матеріали, що стосуються України [26]. До проекту «Сфрагістичний архів» поки не залучені всі колекції та збірки, зокрема сфрагістична картотека, упорядкована у ЦДІА у Львові в 1960-х роках.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідники зрідка звертали увагу на діяльність працівників ЦДІА у Львові у сфері дослідження сфрагістики [2, с. 93; 6, с. 43; 11, с. 99; 25, с. 36; 29, с. 474, 485], а про упорядкування там у 1960-х роках збірки печаток донедавна були хіба що згадки в кількох виданнях [16, с. 264; 27, с. 375].

Водночас досить повно висвітлена участь працівників архіву в роботі нарад, конференцій і семінарів зі спеціальних історичних дисциплін,

зокрема тих, які відбувалися у Львові в 1950—1980-х роках [1; 30]. У цьому контексті варто зазначити, що сучасна дослідниця В. Бездрабко досить високо оцінює діяльність архівіста О. Маркевича як «яскравого представника львівської школи сфрагістики» [1, с. 573]. Серед основних здобутків дослідника вона виокремлює такі: проведення системного обліку й опису печаток у ЦДІА у Львові; впровадження класифікації сфрагістичних пам'яток, яка враховувала не лише датування, а й статус власника печатки; складення формуляра картки обліку печаток; висунення пропозиції щодо заснування кабінетів сфрагістики в архівах; заклик до архівних, бібліотечних і музейних працівників України щодо повної інвентаризації сфрагістичних джерел та публікування альбомів і каталогів печаток.

О. Целуйко також зауважує, що працівники архіву брали участь у важливих наукових заходах того часу, зокрема директор архіву Н. Врадій та наукові співробітники П. Пироженко й О. Маркевич були присутніми під час наради істориків у Львові 31 січня 1959 р. [29, с. 475]. Ця нарада стала підготовчою платформою для заснування теоретичного семінару, який проводили у ЦДІА у Львові впродовж кількох десятиліть. У сфері печаткознавства найактивнішими учасниками семінару були архівіст О. Маркевич та сфрагіст В. Гавриленко [30, с. 129]. За підрахунками О. Целуйка, саме ці дослідники виголосили найбільше доповідей і повідомлень зі сфрагістики та здійснили спробу перейти від опису та виявлення печаток до більш узагальнених висновків [30, с. 134].

Мета дослідження — охарактеризувати теоретико-методологічну та науково-практичну діяльність працівників ЦДІА у Львові щодо опису сфрагістичних пам'яток; розглянути діяльність львівських архівістів у контексті загального розвитку спеціальних історичних дисциплін у другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після Другої світової війни суспільно-гуманітарні науки в Україні мали вкрай складний стан, зокрема це стосувалося і спеціальних історичних дисциплін [28, с. 238]. У 1958 р. директор Інституту історії АН УРСР О. Касименко небезпідставно називав цей стан «повним занепадом» [13, с. 222]. Дійсно, тоді існували об'єктивні повоєнні проблеми, але, крім того, історичні дисципліни в Україні перебували під подвійним тиском русифікації та марксистської ідеології.

Попри те, навіть в умовах тоталітарного режиму українським ученим вдалося зберегти і розвинути деякі аспекти спеціальних історичних дисциплін [28, с. 249]. Так, завдяки вітчизняним історикам у 1960—1980-х роках з'явилися дуже вагомні теоретичні і практичні напрацювання зі сфрагістики. Ймовірно, певним поштовхом для цього стало заснування в 1961 р. семінару зі спеціальних історичних дисциплін, який проводився впродовж кількох десятиліть у приміщенні ЦДІА у Львові [30].

До 1960-х років не зафіксовано жодних помітних сфрагістичних досліджень в архіві. У 1964 р. один зі співробітників установи зауважував, що

«робота над сфрагістичними пам'ятками нова в архівній практиці» [20, с. 28]. Отож працівники архіву не лише розпочали системне вивчення печаток у ЦДІА у Львові, а й загалом суттєво посприяли розвитку української сфрагістики.

Чимало зусиль для активізації в Україні дослідницької роботи зі спеціальних історичних дисциплін доклав академік І. Крип'якевич. Так, у своїй доповіді на нараді у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР 31 січня 1959 р. вчений зауважував щодо сфрагістики: «Найважливіше завдання істориків у цій ділянці — провести інвентаризацію та фотографування печаток, наявних у музейних збірках, а також в архівних фондах, бібліотеках і ін. Ці матеріали послужать для видання корпусу сфрагістичних пам'ятників України» [29, с. 495]. Того ж року у статті «Стан і завдання української сфрагістики» академік наголошував на двох важливих напрямках подальшої роботи для розвитку української сфрагістики: 1) складання бібліографічного покажчика зі сфрагістики; 2) підготовка та опублікування повного корпусу печаток України [15, с. 119]. Ці напрями наукової діяльності зацікавили молодих львівських істориків, які відразу ж розпочали активну дослідницьку роботу.

Перший напрям — складення повної бібліографії української сфрагістики — у майбутньому був реалізований завдяки наполегливій роботі В. Гавриленка. З 1965 р. він працював співробітником Інституту суспільних наук Львівського державного університету ім. І. Франка, а сфрагістикою займався поза планом, під керівництвом І. Крип'якевича. В. Гавриленко ознайомлювався з печатками в ЦДІА у Львові, в кабінеті мистецтв Львівської державної наукової бібліотеки АН УРСР, опрацював усі доступні видання, рукописи, музейні збірки, які стосувалися сфрагістики не лише у Львові, а й у Києві, Ужгороді, Чернівцях, Полтаві, Одесі, Сімферополі, Керчі. Оскільки багато українських пам'яток було вивезено до Росії, то працював і в архівних, бібліотечних та музейних установах Москви й Ленінграда. Брав участь у семінарах і конференціях зі спеціальних історичних дисциплін, опублікував низку статей зі сфрагістики, зокрема з бібліографії цієї галузі знань.

У 1971 р., незважаючи на ідеологічні закиди проти самого поняття «українська сфрагістика», було захищено першу в Україні дисертацію зі сфрагістики — працю В. Гавриленка «Історіографія української сфрагістики (дорадянський період)». А через шість років вийшла друком його ж монографія «Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії» [4], також не без перешкод з боку ідеологічно заангажованих посадовців. З тексту книги було вилучено окремі фрагменти, в яких згадувалися М. Грушевський та українські дослідники з діаспори [9, с. 9—10].

На прикладі видання праць В. Гавриленка чітко видно, як комуністичний диктат намагався обмежити розвиток української сфрагістики. Проте вітчизняні вчені змогли реалізувати чимало своїх досліджень всупереч

цим перешкодам. У 1991 р. В. Гавриленко опублікував перший цілісний бібліографічний покажчик публікацій з української сфрагістики від 1785 р. до 1990 р. (у 2015 р. покажчик було видано вдруге з доданням також праць українських сфрагістів від 1991 р. до 2015 р. [12]). Варто зауважити, що наприкінці ХХ ст. в багатьох країнах Західної Європи також здійснено бібліографічні видання зі сфрагістики. Зокрема, відповідні покажчики тоді вийшли в Австрії [34], Іспанії [35], Франції [33]. Підготовлено також міжнародний бібліографічний покажчик [32], в якому подано основну сфрагістичну літературу європейських країн за 1800—1992 рр. Цей покажчик свідчить, що в Західній Європі про монографію «Українська сфрагістика» 1977 р. не було відомо, про розвиток цієї галузі у нас знали лише крізь призму російських видань, отож не були відомі й прізвища українських сфрагістів [32, р. 104—106].

Про другий напрям розвитку сфрагістики — підготовку до видання корпусу печаток України — І. Крип'якевич зауважував досить докладно ще в 1959 р.: *«В архівах, рукописних відділах бібліотек та ін. потрібно провести систематичну інвентаризацію та фотографування печаток з найдавнішого часу до радянського періоду включно, а також підготувати сфрагістичні публікації з різних періодів та скласти план видання повного корпусу сфрагістичних пам'яток України»* [15, с. 119]. До здійснення цього задуму, на думку академіка, потрібно було залучити не лише істориків та архівістів, а й працівників інших галузей знань, зокрема мистецтвознавців. У 1961 р. на конференції архівістів у Києві І. Крип'якевич знову повторив тезу про збір корпусу українських печаток: *«при координації роботи різних архівних колективів треба приступити до головної роботи — складання великого альбому печаток УРСР»* [14, с. 9].

Українські історики загалом схвально поставилися до цієї ініціативи. У 1960-х роках майже кожна публікація, яка стосувалася сфрагістики, містила тезу щодо важливості видань відповідних альбомів і каталогів. Як підсумок, у статті 1968 р. В. Гавриленко зазначав: *«перед українською сфрагістикою стоїть невідкладне завдання перейти від утилітарного вивчення найбільш яскравих екземплярів чи невеликих груп печаток, що було характерним для попереднього періоду, до систематичних досліджень. З цією метою потрібно скласти бібліографію українських печаток, видати альбоми і каталоги, підготувати і опублікувати повний корпус сфрагістичних пам'яток України»* [5, с. 22]. Для цього завдання вчений пропонував залучити широке коло істориків, а також архівістів, музейників, працівників рукописних відділів бібліотек.

В інших наукових інституціях України в той же період печаткознавство також активно розвивалось. У другій половині ХХ ст. в Києві регулярно проводили республіканські конференції зі спеціальних історичних дисциплін. Проте мало кому вдалося організувати системну роботу з виявлення

й обліку печаток. Тому діяльність О. Маркевича у ЦДІА у Львові була винятково важливою для становлення методики вітчизняної сфрагістики.

Народився О. Маркевич 14 грудня 1932 р. у м. Глиняни, що на Львівщині. У 1949 р. він здобув середню освіту, відтак до 1955 р. навчався на історичному факультеті Львівського університету імені Івана Франка. Одночасно зі вступом до університету О. Маркевич почав працювати архіваріусом Філіалу Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львів (таку назву після війни мала установа впродовж 1946—1958 рр. [23, с. 115—116; 22, с. 464]). У 1951 р. його перевели на посаду старшого наукового співробітника, а в 1956 р. історик очолив реставраційну лабораторію архіву, яка спеціалізувалася на питаннях збереження документів. Водночас О. Маркевич розпочав в архіві систематичне мікрофільмування документів для створення страхового фонду. Поряд з виконанням прямих посадових обов'язків архівіст додатково займався сфрагістикою. Його діяльністю у цій сфері керував згаданий уже І. Крип'якевич [27, с. 375].

Саме на 1960-ті роки, коли О. Маркевич працював в архіві, припав пік його дослідницької активності в галузі спеціальних історичних дисциплін. Так, у середині 1960-х років архівіст дуже вчасно опублікував кілька науково-популярних статей щодо давнього герба Львова, а академік І. Крип'якевич у своїх публікаціях підтвердив слушність висновків О. Маркевича. Це посприяло тому, що в 1967 р. Львівська міська рада затвердила герб міста, на якому зображено лев у брамі з трьома вежами (адже були й інші пропозиції, наприклад, зобразити телевизор, автотранспортувач, електролампочку тощо) [8]. Водночас радянські художники, які проєктували герб, дуже відійшли від давнього герба, описаного львівськими істориками (до авторського колективу не входили ні І. Крип'якевич, ні О. Маркевич). На гербі 1967 р. брама була зображена червоним кольором і містила на середній вежі радянські серп і молот.

Працював О. Маркевич у ЦДІА у Львові до кінця 1967 р., а в січні 1968 р. перейшов на роботу до соціологічної лабораторії Львівського університету [16, с. 183]. Можливо, це переведення якимось пов'язане зі смертю його наукового керівника І. Крип'якевича в 1967 р.

З листування Я. Дашкевича й І. Бутича довідуємося, що О. Маркевич у 1968 р. готував доповідь на тему «Печатки сільських громад України кінця XVIII — XX ст. як історико-культурне джерело» для Третьої республіканської наукової конференції з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін [16, с. 163]. Також після звільнення з архіву історик продовжував працювати над виданням альбому печаток українських міст і сіл, проте альбом так і не було завершено [16, с. 192, 272]. Загалом після 1968 р. науково-дослідницька діяльність О. Маркевича мала спорадичний характер.

У 1974 р. він знову перейшов працювати до іншої установи — отримав посаду старшого викладача Львівської державної консерваторії ім. М. Ли-

сенка [30, с. 129]. Відтак колишній архівіст час від часу брав участь у засіданнях теоретичного семінару у ЦДІА у Львові [30, с. 131—133], а в 1990-х роках мав доповіді на Другій науковій геральдичній конференції у Львові та на двох засіданнях Комісії допоміжних історичних дисциплін Наукового товариства ім. Шевченка.

Декілька років в архіві працював відомий археограф і джерелознавець Я. Дашкевич. Від січня до червня 1973 р. він був начальником відділу допоміжних історичних дисциплін [27, с. 183], а відтак до 1978 р. мав посаду старшого наукового співробітника [31]. В архіві Я. Дашкевич розробляв експозиційні плани кабінетів допоміжних історичних дисциплін, але про ведення ним сфрагістичної картотеки відомостей не виявлено. У контексті сфрагістики особливу увагу історик звертав на князівські знаки та на печатки вірмен України.

Фахове опрацювання печаток в архіві продовжив археограф І. Сварник у 1975—2006 рр. Історик виконував величезний масив роботи щодо впорядкування і каталогізації давніх актів [27, с. 557] та принагідно опрацьовував печатки, укладаючи власну підручну сфрагістичну картотеку. Спочатку дослідник використовував для цього звичайні бібліотечні каталогові картки, на яких виконував стислий опис печаток і вручну робив прорис зображень та написів. Пізніше інші колеги І. Сварника запропонували йому для опису печаток брати незаповнені формуляри О. Маркевича, яких тоді було в архіві достатньо багато. Відтак архівіст виконував якомога докладніші сфрагістичні описи, не минаючи рубрик формуляра. Але зображення печаток досліднику також доводилося перемальовувати вручну або копіювати через затирання олівцем на тонкому папері, бо фотографування дуже затягувало процес опису печаток. У картотеці І. Сварника укомплектовано понад дві тисячі карток.

Деякі тогочасні публікації І. Сварника стосуються зберігання та дослідження печаток. Так, у статті 1980 р. архівіст порушував кілька важливих питань щодо розвитку сфрагістики в Україні: визначення єдиних норм обліку печаток, запровадження в архівах посади сфрагіста та заснування кабінетів сфрагістики. І. Сварник вважав, що розв'язати ці питання в той час могло би тільки урядове Головне архівне управління через включення до плану роботи архівів відповідних нормативів на виявлення й опис печаток. На думку архівіста, такі заходи дали б можливість *«налагодити опис та збереження сфрагістичних пам'яток, централізувати цю роботу»* [25, с. 36].

Також І. Сварник намагався залучати до вивчення сфрагістики студентів історичних факультетів різних українських університетів під час навчальної практики в ЦДІА у Львові [24, с. 40]. Під керівництвом архівістів студенти виявляли і частково описували сфрагістичні пам'ятки, проте для фахового опрацювання печаток практикантам не вистачало знань відповідних мов, тому ця робота не давала відчутних результатів.

Теоретико-методологічна діяльність ЦДІА у Львові в галузі сфрагістики. Працівники архіву неодноразово брали участь у фахових нарадах, семінарах і конференціях з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін (і на рівні УРСР, і на рівні СРСР) та порушували питання щодо джерельного потенціалу сфрагістичних пам'яток. Архівісти зауважували на важливості збереження печаток, які є джерелом не тільки для сфрагістики, а й для інших спеціальних історичних дисциплін — дипломатики, геральдики, палеографії тощо.

У 1960-х роках О. Маркевич опублікував архівознавчі статті, в яких показував важливість виявлення й обліку печаток [20], досліджував громадські та цехові сфрагіси [18], печатки міст [19] і сіл [21] Галичини. Окремі його публікації розкривали тематику печаток козацьких персоналій, сфрагістичних пам'яток українських громад у Туркестані. Не міг дослідник оминути увагою печатки партійних органів 1919—1921 рр. на Буковині та Галичині. Загалом було видано п'ятнадцять конференційних доповідей і статей ученого, які стосуються української сфрагістики [12, с. 17, 57, 65, 69, 71, 72, 77, 78, 192].

Учений розробив для архіву схему групування сфрагістичних пам'яток: печатки княжого часу; сфрагіси міст; печатки цехів; пам'ятки державних установ часів Польського королівства, імперії Габсбургів, II Речі Посполитої; печатки сіл і громад, доміній тощо, — загалом сімнадцять сфрагістичних груп [20, с. 30]. Відтак О. Маркевич брав участь у підготовці кількох виставок у ЦДІА у Львові, на яких були представлені печатки різних епох [20, с. 31].

Для обліку і наукового опису печаток О. Маркевич розробив спеціальний формуляр. Після затвердження формуляра на методичній нараді ЦДІА у Львові його роздруковували в багатьох примірниках і роздали працівникам тих відділів, де архівісти під час поточної роботи могли б виявляти печатки на архівних документах [20, с. 30].

Формуляр карти обліку мав вигляд аркуша цупкого паперу формату А5. Два боки картки містили докладний опис печатки, який складався з двадцяти класифікаційних ознак. На одному боці зазначено такі категорії: *печатка* (тобто сфрагістична група, відповідно до класифікації О. Маркевича [20, с. 30]), *місцевість* (власна назва населеного пункту), *адміністративна належність* (назва повіту, округу), *дата* (датування опечатаного документа), *відтиск* (сургуч, сажа, чорнило, — матеріал, з якого зроблено відбиток), *колір*, *форма*, *розмір*, *стан* (збереженість відбитка), *розміщення відтиску* (місце печатки на документі), *розишфрування тексту* (оригінальний напис на печатці), *переклад тексту*, *опис печатки* (опис зображення в полі печатки), на середині картки залишали місце для фотографії печатки в натуральній величині, під світлою виділяли кілька рубрик для вказівки місця зберігання опечатаного документа (*фонд*, *опис*, *справа*, *аркуш*,

номер документа). На зворотному боці виділено такі категорії: *характер документа* (його тип, стисла суть змісту), *література* (видання, в яких вже описано або опубліковано печатку), *примітки* (додаткова інформація, зокрема вказівки про відтиски тієї ж матриці на інших архівних документах), *дата* (день заповнення формуляра), *склав* (прізвище працівника, який заповнив картку), *номер негатива* (номер конверта із плівкою, з якої виготовлено світлину печатки).

Цікаво порівняти наведений вище формуляр опису печаток, упровадженого у ЦДІА у Львові, зі схемою наукового сфрагістичного опису, який використовували у другій половині ХХ ст. у країнах Західної Європи. У першому міжнародному сфрагістичному словнику, виданому в Римі в 1990 р. [37], запропоновано повну схему опису печаток, що складається з вісімнадцяти рубрик: 1) власник печатки; 2) датування печатки; 3) форма; 4) розміри; 5) легенда (напис на печатці); 6) опис зображення; 7) матеріал відбитка; 8) його колір; 9) спосіб опечатування; 10) стан збереження; 11) контрсігнілум (наявність додаткової печатки на звороті основної печатки); 12) дата документа; 13) тип і суть документа; 14) сигіляційне формулювання (вказівка в документі про опечатування); 15) інвентарний номер документа; 16) відлив (інформація про виготовлення муляжу); 17) фотографія; 18) бібліографія (опублікування печатки) [37, р. 37].

Виданню згаданого словника передували довгі дискусії західноєвропейських дослідників упродовж другої половини ХХ ст. починаючи від міжнародного Круглого столу архівістів у Лісабоні в червні 1959 р. Пізніше словник 1990 р. став прикладам для інших міжнародних словників, виданих вже на початку ХХІ ст. [38].

Порівнявши обидві схеми опису печаток, видно, що і в Україні, і у країнах Західної Європи у другій половині ХХ ст. були розроблені й впроваджені докладні зразки сфрагістичного опису, які включають подібні елементи. Процес роботи над цими зразками відбувався майже синхронно і цілком незалежно один від іншого. Причому і в Україні [25, с. 36], і у країнах Західної Європи [37, с. 203—204] передбачали також можливість використовувати більш спрощений варіант опису.

Методика виявлення і фотографування печаток. Про методику пошуку сфрагістичних пам'яток О. Маркевич зазначав, що «виявлення печаток в ЦДІА УРСР у Львові проводиться водночас з обробкою документальних матеріалів» [20, с. 30]. Ймовірно, найбільше пам'яток знаходив сам сфрагіст, адже від 1956 р. він очолював реставраційну лабораторію архіву й одночасно організував у ЦДІА у Львові систематичне мікрофільмування документів [27, с. 375]. Тобто левову частку роботи щодо обліку сфрагістики виконував О. Маркевич як координатор цього напрямку діяльності архіву.

Однак до даного процесу також були залучені й інші працівники, які могли частково заповнювати сфрагістичні облікові картки. Алгоритм ви-

явлення й опису печаток О. Маркевич докладно описав у своїй публікації 1964 р.: *«Співробітник, що працює над документальними матеріалами, виявивши печатку, заповнює в картці обліку печаток посилання на джерело, засвідчене печаткою, вказує дату складання документа, матеріал..., описує колір..., вказує форму, розмір... Якщо вдається відразу встановити приналежність печатки, вказує її назву, місцевість, адміністративну приналежність... Взяті на облік печатки фотографують. Фотовідбитки печаток розміром оригіналу приклеюють в центрі картки обліку..., вказують прізвище складача, дату заповнення картки, номер негатива... Заповнені картки вкладають у ящики за тематичною ознакою»* [20, с. 30].

Така методика виявлення і опису печаток передбачала співпрацю працівників архіву. Це цілком відповідало тогочасним дослідницьким традиціям роботи у ЦДІА у Львові. Так, у 1960-х роках в архіві працювало чимало фахових істориків, які досліджували різні галузі спеціальних історичних дисциплін: філігранолог О. Мацюк, знавець історичної метрології Я. Сенник, палеограф Р. Шевчук [27, с. 385, 563, 673] та інші співробітники. Кожен з них координував певні напрями наукової роботи, відповідно до своїх дослідницьких інтересів. При цьому наукові працівники допомагали один одному в пошукові відповідної інформації. Особливо часто таку допомогу надавав іншим колегам Р. Шевчук, який упродовж 1960—1970-х років безпосередньо працював з документами у сховищах і найкраще знав зміст фондів архіву. Відтак кожен архівіст міг укласти певну картотеку (часто не одну), відповідно до своїх дослідницьких уподобань.

Співпраці архівістів також сприяло те, що працівники добре знали про наукові зацікавлення один іншого, адже брали участь у семінарі зі спеціальних історичних дисциплін, засідання якого регулярно відбувалися у приміщенні ЦДІА у Львові. Завдяки такій взаємодопомозі чимало архівістів зуміли акумулювати відповідний джерельний матеріал та опублікувати його в наукових статтях і монографіях.

Разом з картотекою О. Маркевича до Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка передано також фотонегативи, з яких були виготовлені світлини для карток. У своїх публікаціях архівіст наголошував на важливості дотримання спеціальної методики фотографування печаток, а також на відповідному зберіганні фотоплівки. Він радив спершу фотографувати титульний аркуш документа (посилання на документ), а потім робити з різною витримкою два кадри однієї печатки [20].

На думку О. Маркевича, облікові картки повинні мати фотографії печаток у натуральну величину. Для цього архівіст радив фотографувати сфрагістичні пам'ятки з міліметровою лінійкою. Адже це давало б можливість виготовляти світлини з оригінальним розміром печаток [20, с. 31].

Справді, світлини печаток у картотеці О. Маркевича переважно виконані так, що пам'ятки мають оригінальний розмір. На фотографіях поряд

з печатками покладена лінійка, яка зазвичай точно накладається на справжню шкалу. Водночас варто зазначити, що виготовлення світлин і дотримання відповідної методики фотографування залежали не від сфрагіста, а від виконавця його замовлення. Отож якість фото на облікових картках не завжди висока. Особливо це видно, коли порівняти світлини тієї ж печатки на різних формулярах. Проте це не применшує джерелознавчу важливість картотеки О. Маркевича.

Вплив діяльності ЦДІА у Львові на розвиток української сфрагістики. У 1964 р. О. Маркевич опублікував приклад заповнення облікової картки [20, с. 29], аби працівники різних установ могли опертися на певний зразок під час обліку печаток у своїх збірках. Він пропонував усім архівним установам України якнайшвидше розпочати облік сфрагістичних пам'яток за формуляром, апробованим у ЦДІА у Львові [20, с. 31]. У тому ж році в іншій своїй статті вчений зазначав: *«Повні публікації сфрагістичних пам'яток можливі лише при участі всіх архівів, музеїв та рукописних відділів бібліотек нашої республіки. Якщо ця робота буде розпочата, через кілька років ми матимемо непогані результати»* [18, с. 247].

Однак сподівання О. Маркевича не справдилися ні в 1960-х роках, ні в наступних десятиліттях. Навпаки, зростання кількості досліджень з української сфрагістики та інших галузей спеціальних історичних дисциплін викликало занепокоєння комуністичної влади. Такі дослідження почали обмежувати в УРСР, особливо якщо їхня тематика стосувалася дорадянського часу. На початку 1970-х років у країні знову посилили ідеологічний тиск на історичні українськомовні видання [28, с. 249], штучно гальмували розвиток української археографії [17, с. 211], припинили видання збірника *«Історичні джерела та їх використання»* [10], який виходив під егідою урядового Архівного управління та Інституту історії АН УРСР.

Але теоретико-методологічна праця О. Маркевича все ж мала певний резонанс серед науковців. Так, В. Гавриленко в монографії 1977 р. зазначав: *«Цікаву картку обліку сфрагістичних пам'яток розробив... О.В. Маркевич, її можна рекомендувати дослідникам»* [4, с. 21]. Саме такий формуляр використали в одній зі справ рукописного фонду Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника [3]. І. Сварник у своїй публікації 1980 р. теж заохочував використовувати картку О. Маркевича в дещо спрощеному варіанті [25, с. 36]. Власне, використовуючи згаданий формуляр, сам І. Сварник також уклав чималу картотеку печаток [27, с. 557]. У другій половині 1990-х років О. Целуйко, завідувач Кабінету спеціальних історичних дисциплін у Львівському університеті імені Івана Франка, також брав згаданий формуляр як приклад для наукового опрацювання сфрагістичних матеріалів [28, с. 248]. Тобто науково-методична робота О. Маркевича зберігала свою актуальність аж до початку ХХІ ст., коли почали впроваджувати електронні каталоги.

Картотека О. Маркевича. Сфрагістичну збірку О. Маркевича іноді називають *колекцією печаток* [16, с. 264; 27, с. 375], але формально вона є саме *картотекою печаток* [38, р. 204, 205], а не *колекцією*. Укладання цієї картотеки було одним з основних напрямів діяльності архівістів ЦДІА у Львові в галузі сфрагістики. Проте ця збірка є досі маловідомою, адже після того, як О. Маркевич у 1968 р. звільнився з архіву, картотека перебувала у нього вдома. Лише у 2018 р., після смерті дослідника, його родина передала картотеку до Львівського національного університету імені Івана Франка [7], наразі вона зберігається у Відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф.П. Максименка Наукової бібліотеки згаданого закладу.

У картотеці представлено печатки трьох сфрагістичних груп: пам'ятки сільських громад (з-поміж них окремо виділені українськомовні печатки), печатки доміній і парафіяльні сфрагіси. Інших сфрагістичних груп чомусь нема, хоча у спеціалізованому довіднику зазначено, що збірка О. Маркевича включала також печатки міст, товариств, установ [27, с. 375]. В одній зі своїх статей О. Маркевич також зазначає про фотокопіювання не тільки сільських, а й міських печаток [18, с. 246]. Імовірно, якусь частину збірки було втрачено ще до того, як картотеку передали Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка.

Можливо, печатки інших сфрагістичних груп узагалі не опрацьовували, однак це виглядає малоімовірним з огляду на публікації О. Маркевича, в яких описано міські та цехові печатки ранньомодерного часу, а також сфрагістичні пам'ятки громадських і політичних організацій початку XX ст. У будь-якому разі мусимо констатувати, що картотека акумулювала лише частину печаток, виявлених у ЦДІА у Львові, вона не містить навіть усіх сфрагісів, які були опубліковані в наукових статтях.

Сьогодні картотека О. Маркевича зберігається в університетській бібліотеці в п'яти коробках, приблизно по п'ятсот карток у кожній. Одна коробка містить описи парафіяльних і домініяльних печаток, у трьох коробках зібрано картки з печатками сільських громад (іноземними мовами), й окрема коробка містить формуляри з українськомовними печатками громад. Картки кожної сфрагістичної групи розміщені за алфавітним принципом.

На жаль, картки зі збірки О. Маркевича не містять повного опису печаток. Поряд з фотографією пам'ятки зазвичай зазначені тільки *сфрагістична група, місцевість, адміністративна належність, датування відбитка* та вказано місце зберігання документа в архіві (*фонд, опис, справа*, на деяких формулярах вказано *номер аркуша*); на зворотному боці картки переважно стоїть тільки *номер фотонегатива*, й у *примітках* зазначено номери архівних справ і датування документів, на яких є такі само печатки. Інші рубрики формуляра заповнені нечасто (зазвичай тоді, коли сфрагіст визначав відмінності між відбитками однієї толоки або акцентував на виняткових особливостях конкретного відтиску).

Іноді той самий відтиск на архівному документі описано кілька разів на окремих картках. Ймовірно, це траплялося через кількаразове опрацювання архівних справ у різні роки (про це свідчать дуже значні інтервали між номерами фотонегативів на таких картках). Проте зазвичай укладач картотеки діяв навпаки — на одній картці може бути зазначено кільканадцять посилань на різні документи, де є відтиски тієї ж матриці. Якщо на формулярі не вистачало місця для зазначення всіх архівних справ, де поставлено відповідну печатку, то їхній перелік продовжували на наступній картці. Картки, які стосуються відбитків тієї ж толоки, переважно з'єднані скріпкою.

У більшості випадків печатки картотеки датовані пізньомодерним часом (кінець XVIII ст. — початок XX ст.). Серед адрес документів найчастіше вказано фонд ЦДІА у Львові № 146 «Галицьке намісництво, м. Львів», нерідко згадано фонд № 165 «Крайовий комітет, м. Львів», іноді зазначено посилання на фонди № 160, 165, 180, 196, 348, 360. Проте у збірці є не лише документи архіву. Картотека містить печатки, сфотографовані у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (на таких картках зазначена тогочасна аббревіатура установи: «ЛБАН УРСР» — Львівська бібліотека Академії наук УРСР), а також світлини печаток із книги З. Стшетельської-Гринберг [36, s. 665—674]. Це свідчить про те, що О. Маркевич намагався додати до картотеки ті сільські печатки, які були опубліковані або збереглися поза ЦДІА у Львові.

Час формування картотеки печаток можна приблизно визначити завдяки зіставленню фактів біографії О. Маркевича та інформації, які він опублікував у наукових збірниках. У своїй статті 1964 р. дослідник зазначав: «в Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові вже кілька років ведеться виявлення, облік та описання сфрагістичних пам'яток» [20, с. 28]. Ймовірно, активізація цієї діяльності розпочалася після проведення наради 31 січня 1959 р. [29] або ж після заснування семінару зі спеціальних історичних дисциплін у 1961 р. Отож можна припустити, що О. Маркевич укладав сфрагістичну картотеку приблизно від 1961 р. до 1967 р., поки не перейшов працювати до університету.

Проте у своїх публікаціях він не відразу почав використовувати фотографії з облікових карток. Наприклад, серед ілюстрацій статті 1963 р. немає жодної світлини, взятої з картотеки [21]. Уперше він використав фотографії з карток у публікації 1964 р. [18].

Зазвичай на картках не зазначені прізвища працівників, які їх заповнювали. Проте різноманіття почерків в описах печаток свідчить, що до цієї роботи долучали кількох осіб, чию роботу координував О. Маркевич. Прізвище працівника і дата заповнення зазначені тільки на одному формулярі — картка з печаткою громади села Заріччя: «П.М. Коцюба», «б. V. 1965 р.».

Нерідко написи на одній обліковій картці виконані двома почерками різним чорнилом. Це може означати, що певні категорії опису заповнював

один працівник, а решту категорій — інший. Завдяки аналізу двопочеркових записів можна визначити алгоритм заповнення облікових карток:

1) спершу на формулярі зазначали місце зберігання документа, тобто архівний *фонд, опис, справу* (категорію *номер аркуша* найчастіше не вказували взагалі, іноді його зазначали пізніше, на наступних етапах заповнення картки);

2) вписували основні сфрагістичні категорії, зокрема *печатка* (сфрагістична група), *місцевість, адміністративна належність, дата*; найчастіше це робив О. Маркевич, зрідка — інші працівники; іноді ці записи мають кілька почерків (один працівник вносив основний текст, інший — доповнював та уточнював);

3) потім наклеювали *світлинку* печатки (іноді фото закриває літеру чи кілька літер тексту, зокрема це видно на картках з печатками сіл Велесниця Горішня, Велесниця Долішня, Вільшаниця, Волиця Деревлянська, Волиця Добростанська, Гринів, Кривотули Старі) та зазначали *номер фотонегатива* (перші три тисячі номерів проставляли вручну, а на наступних картках переважно ставили цифровий штамп); найімовірніше цей етап заповнення картки виконував не О. Маркевич, а інший працівник;

4) олівцем вказували номери інших архівних справ з такою ж печаткою; ймовірно, це робив О. Маркевич, який мав у своєму підручному використанні всю сфрагістичну картотеку.

Зазначений алгоритм загалом відповідає тій методиці виявлення й опису печаток, яку запропонував О. Маркевич у своїй публікації 1964 р. [20, с. 30].

Наукова новизна. Упроваджено до наукового обігу інформацію про сфрагістичну картотеку О. Маркевича, яка донедавна перебувала у приватній збірці. У 2018 р. картотеку передали до Відділу рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф.П. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, і вона стала доступною для дослідників. Реконструйовано алгоритм заповнювання карток з описом печаток та визначено час укладання картотеки О. Маркевича. З'ясовано, що картка обліку печаток, яку О. Маркевич запропонував для українських дослідників у 1964 р., відповідала тогочасним міжнародним науковим засадам, хоча й була складена поза західноєвропейським науковим контекстом.

Висновки. У радянський час фахівці зі спеціальних історичних дисциплін в Україні були під подвійним тиском русифікації та марксистської ідеології. Але, попри тотальний контроль за гуманітарною наукою з боку комуністичного режиму, українські вчені все ж змогли досягти певних здобутків, зокрема в галузі сфрагістики. Дуже вагомі теоретичні і практичні напрацювання з'явилися у цій галузі саме у Львові в 1960—1980-х роках. Так, працівники архівних, музейних, університетських і бібліотечних

закладів системно брали участь у семінарах з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін, які відбувалися з ініціативи академіка І. Крип'якевича в Центральному державному архіві УРСР у Львові. Тоді ж з'явилися перші пропозиції єдиного формуляру до опису печаток (картка розроблена архівістом О. Маркевичем). У наукових публікаціях сфрагістики почали наголошувати на потребі опрацювання повного корпусу сфрагістичних пам'яток України (зокрема такі заклики робили у своїх статтях І. Крип'якевич, О. Маркевич, В. Гавриленко).

Діяльність працівників ЦДІА у Львові у другій половині ХХ ст. відіграла важливу роль у становленні й розвитку української сфрагістики. Архівіст О. Маркевич розробив і застосовував на практиці методику виявлення, фотографування та наукового опису печаток. Для того, щоб інші дослідники могли опертись на певний зразок опису печаток, архівіст опублікував приклад заповнення облікової картки. Ці напрацювання мали вагомий резонанс серед вітчизняних наукових інституцій у сфері сфрагістики впродовж другої половини ХХ ст.

У 1960-х роках у центральному архіві О. Маркевич укладав сфрагістичну картотеку, яка донедавна була невідомою широкому колу дослідників. Під час формування картотеки львівський архівіст виконував глибокі теоретичні та методологічні завдання, поставлені перед ним академіком І. Крип'якевичем. Наукова діяльність О. Маркевича мала підготувати основу для загальнонаціонального проекту щодо опрацювання, фотографування та видання повного корпусу печаток України. Цей проект тоді не був реалізований, хоча зібраний сфрагістичний матеріал не втрачає своєї джерелознавчої ваги навіть сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бездрабко В. Семінар з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України у Львові: науковий феномен // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Львів, 2008. Вип. 1 (16). С. 546—579.
2. Вавричин М.Г. Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України. 1974. № 2 (124). С. 92—94.
3. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Ф. 144. Оп. III. Т. 1. Кн. 1.
4. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика: Питання предмета та історіографії. Київ : Наук. думка, 1977. 168 с.
5. Гавриленко В. Про предмет, методи і завдання сфрагістики // Гавриленко В. Шлях до сфрагістики / Львів. відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ ; Львів, 2014. С. 17—24.
6. Гавриленко В. Радянські дослідження з сфрагістики (Історико-бібліографічний нарис) // Гавриленко В. Шлях до сфрагістики / Львів. відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ ; Львів, 2014. С. 38—44.

7. Голій Р. Сфрагістична колекція Олексія Маркевича (із фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка) // Мистецька культура: історія, теорія, методологія : доп. та повідомл. XII Міжнар. наук. конф., Львів, 22 листоп. 2024 р. / Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2024. С. 91—96.
8. Гречило А. Герб міста Львова // Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького, І. Підкови. Т. 1 : А—Г. Львів : Літопис, 2007. С. 513.
9. Гречило А. Наукова діяльність Віталія Гавриленка на ниві сфрагістики // Гавриленко В. Шлях до сфрагістики / Львів. відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ ; Львів, 2014. С. 5—14.
10. Дмитрієнко М.Ф. «Історичні джерела та їх використання» // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Т. 3 : Е—Й. Київ : Наук. думка, 2005. С. 577.
11. Захарчишина П. Семінари з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін // Архіви України. 1966. № 4 (78). С. 99—100.
12. Ілюстрований бібліографічний покажчик з української сфрагістики / упоряд. В.О. Гавриленко. Київ : Антиквар, 2015. 232 с.
13. Костриця Н.Ю., Лола О.П. Наукова сесія з питань розвитку гуманітарних наук в Українській РСР // Український історичний журнал. 1958. № 5. С. 218—226.
14. Крип'якевич І. Допоміжні дисципліни історії в науковій роботі архівів // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. Київ, 1961. № 5 (49). С. 7—10.
15. Крип'якевич І.П. Стан і завдання української сфрагістики // Український історичний журнал. 1959. № 1. С. 115—119.
16. Листування Ярослава Дашкевича та Івана Бутича (1960—1986) / НАН України, Львів. відділення Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського ; упоряд. А. Фелонюк. Львів, 2012. 296 с. (Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 3).
17. Маврін О.О. Особливості теорії та методики літописної археографії в УРСР (1970-ті роки) // Рукописна та книжкова спадщина України. 2020. Вип. 25. С. 211—219. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.211>
18. Маркевич О.В. Документальні матеріали ЦДІА УРСР у м. Львові як джерело для вивчення сфрагістики // Історичні джерела та їх використання. Київ : Наук. думка. 1964. Вип. 1. С. 233—247.
19. Маркевич О.В. Печатки міст Галичини як історичне джерело // Історичні джерела та їх використання. Київ : Наук. думка. 1966. Вип. 2. С. 222—237.
20. Маркевич О. Виявлення та описання сфрагістичних пам'яток // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. Київ, 1964. № 5 (67). С. 27—31.
21. Маркевич О. Час і причини виникнення сільських печаток в Галичині // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. Київ, 1963. № 6. С. 15—19.
22. Мельник Р.І. Центральний державний історичний архів України у Львові // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Т. 10 : Т—Я. Київ : Наук. думка, 2013. С. 464—466.
23. Сварник І. Архіви // Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького, І. Підкови. Т. 1 : А—Г. Львів : Літопис, 2007. С. 114—116.
24. Сварник І.І. Навчальна практика студентів у ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України. 1982. № 1. С. 40—42.
25. Сварник І.І. Умови та способи зберігання підвісних і прикладних печаток // Архіви України. 1980. № 4. С. 33—36.

26. Сфрагістичний архів 1. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1PLzHvd4U6Oby0ZjMZeQp8O-CS4hh7vcl?fbclid=IwY2xjawHx91VleHRuA2FlbQIxMAABHavkHN TkxmzuFDhViVTo7-8Wf_c6pwU99ilvXin5LYELIC4XRJzkVYjE9Q_aem_pGxmXkPUcxU_NZMxBdImgQ
27. **Українські архівісти (XIX—XX ст.) : біобібліогр. довід.** / Держ. комітет архівів України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства; упоряд. І.Б. Матяш (кер.) та ін. Київ, 2007. 750 с.
28. **Целуйко О.** До історії створення і діяльності Музею / кабінету допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2016. Вип. 17. С. 213—250.
29. **Целуйко О.** Нарада у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР «Про стан і завдання розвитку допоміжних історичних дисциплін» (31 січня 1959 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2014. Вип. 50. С. 469—517.
30. **Целуйко О.** Сфрагістика в роботі Теоретичного семінару з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін при Центральному державному історичному архіві Української РСР у м. Львові (1961—1981 pp.) // Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2023. № 14 (56). С. 125—139. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.14>
31. Ясь О.В. Дашкевич Ярослав Романович // Енциклопедія історії України / НАН України, Ін-т історії України; редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Т. 2 : Г—Д. Київ : Наук. думка, 2004. С. 296.
32. **Bibliografia internazionale della Sigillografia // Menéndez Pidal de Navascués F. Il messaggio dei sigilli.** Roma : Città de Vaticano, Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2002. Pp. 39—120.
33. Gandilhon R. Pastoureaux M. Bibliographie de la sigillographie. Paris : A. et J. et Picard, 1982. 222 p.
34. Mayrhofer F. Anmerkungen zur österreichischen Stadtsiegelforschung // Pro civitate Austriae. 1986. № 3. Pp. 12—16.
35. Menéndez Pidal de Navascués F. La sigillografía española: una revisión crítica // Hispania. 1990. №. 175. Pp. 987—1002.
36. Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludność. Lwów : Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich z drukarni E. Winiarza, 1899. 678 s.
37. Vocabulaire international de la sigillographie / Comité international de sigillographie; S. Ricci Noè (Ed.). Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1990. 389, [16] p.
38. **Vocabularium internationale sigillographicum / K. Müller, L. Vrtel, M. Hlebionek, V. Keresztes (Eds.).** Bratislava : Veda, 2016. 618 s.

Отримано 8 квітня 2025 р.

REFERENCES

1. Bezdrabko V. Seminar z archiwoznawstwa ta dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin TsDIA Ukrainy u Lvovi: naukovyi fenomen [Seminar on archival studies and auxiliary historical disciplines at the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv: a scientific phenomenon]. *Zapysky Lvivskoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka*. Lviv [Notes of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv]. 2008. Iss. 1 (16), pp. 546—579. [In Ukrainian].

2. Vavrychyn M.H. Seminar z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin u TsDIA URSR u m. Lvovi [Seminar on archival studies and special historical disciplines at the Central State Historical Archive of Ukrainian SSR in Lviv]. *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine]. 1974. No. 2 (124), pp. 92—94. [In Ukrainian].
3. Fond 144. Inventory III. Vol. 1. Book 1. Department of Manuscripts of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.
4. Havrylenko V.O. Ukrainska sfrahistyka: Pytannia predmeta ta istoriohrafii [Ukrainian sphragistics: Issues of the subject and historiography]. Kyiv, 1977. 168 p. [In Ukrainian].
5. Havrylenko V. Pro predmet, metody i zavdannia sfrahistyky [About the subject, methods and tasks of sphragistics] // Shliakh do sfrahistyky [The way to sphragistics] / Lviv branch of the M. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies. Kyiv—Lviv, 2014. Pp. 17—24. [In Ukrainian].
6. Havrylenko V. Radianski doslidzhennia z sfrahistyky (Istoryko-bibliohrafichni narys) [Soviet research on sphragistics (Historical and bibliographic essay)] // Shliakh do sfrahistyky [The way to sphragistics] / Lviv branch of the M. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies. Kyiv—Lviv, 2014. Pp. 38—44. [In Ukrainian].
7. Holii R. Sfrahistychna koleksia Oleksiia Markevycha (iz fondiv Naukovoï biblioteki Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka) [Sphragistic collection of Oleksii Markevych (from the fonds of the Scientific Library of Ivan Franko National University of Lviv)]. *Mystetska kultura: istoriia, teoriia, metodolohiia* : dopovidi ta povidomlennia XII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Lviv, 22 lystopada 2024 roku [Artistic culture: History, Theory, Methodology: reports and messages of the XII International scientific conference. Lviv, November 22, 2024] / Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Lviv, 2024. Pp. 91—96. [In Ukrainian].
8. Hrechyllo A. Herb mista Lvova [The coat of arms of Lviv] // *Entsyklopediia Lvova* [Encyclopedia of Lviv] / A. Kozyt'skyi, I. Pidkova (Eds.). Vol. 1 : A—G. Lviv, 2007. P. 513. [In Ukrainian].
9. Hrechyllo A. Naukova diialnist Vitaliia Havrylenka na nyvi sfrahistyky [Scientific activity of Vitalii Havrylenko in the field of sphragistics] // Shliakh do sfrahistyky [The way to sphragistics] / Lviv branch of the M. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies. Kyiv—Lviv, 2014. Pp. 5—14. [In Ukrainian].
10. Dmytriienko M.F. "Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia" ["Historical sources and their use"] // *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History] / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine ; V. Smolii (Ed.). Vol. 3. Kyiv, 2005. P. 577. [In Ukrainian].
11. Zakharchyshyna P. Seminary z arkhivoznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin [Seminars on archival studies and special historical disciplines]. *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine]. 1966. No. 4, pp. 99—100. [In Ukrainian].
12. Iliustrovanyi bibliohrafichni pokazhchyk z ukrainskoi sfrahistyky [Illustrated bibliographic index of Ukrainian sphragistics] / Havrylenko V.O. (Ed.). Kyiv, 2015. 232 p. [In Ukrainian].
13. Kostriytsia N.Yu., Lola O.P. Naukova sesiia z pytan rozvytku humanitarnykh nauk v Ukrainiskii RSR [Scientific session on the development of the humanities in the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. 1958. No. 5, pp. 218—226. [In Ukrainian].
14. Krypiakovich I. Dopomizhni dystsypliny istorii v naukovi roboti arkhiviv [Auxiliary disciplines of history in the scientific work of archives]. *Naukovo-informatsiyni biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSR* [Scientific and Information Bulletin of the Archival

- Administration of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. Kyiv, 1961. No. 5, pp. 7—10. [In Ukrainian].
15. Krypiakievych I. Stan i zavdannia ukrainskoi sfracistyky [The situation and tasks of Ukrainian sphragistics]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. 1959. No. 1, pp. 115—119. [In Ukrainian].
 16. Lystuvannia Yaroslava Dashkevycha ta Ivana Butycha (1960—1986) / National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv branch of the M. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies ; A. Feloniuk (Ed.). Lviv, 2012. 296 p. (Lvivski istorychni pratsi. Dzherela. Vyp. 3 [Lviv historical works. Sources. Iss. 3]). [In Ukrainian].
 17. Mavrin O.O. Osoblyvosti teorii ta metodyky litopysnoi arkheohrafi v URSS (1970-ti roky) [Specific features of theory and methods of chronicles' archeography in Ukrainian Soviet Socialist Republic (in 1970s)]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. 2020. Iss. 25, pp. 211—219. [In Ukrainian]. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.25.211>
 18. Markevych O.V. Dokumentalni materialy TsDIA URSS u m. Lvovi yak dzherelo dlia vyvchennia sfracistyky [Documentary materials of the Central State Historical Archive of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in Lviv as a source for the study of sphragistics]. *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia* [Historical sources and their use]. Kyiv, 1964. Iss. 1, pp. 233—247. [In Ukrainian].
 19. Markevych O.V. Pechatky mist Halychyny yak istorychne dzherelo [Seals of the cities of Halychyna as a historical source]. *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia* [Historical sources and their use]. Kyiv, 1966. Iss. 2, pp. 222—237. [In Ukrainian].
 20. Markevych O. Vyiavlennia ta opysannia sfracistychnykh pamiatok [Identification and description of sphragistic monuments]. *Naukovo-informatsiyni biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSS* [Scientific and Information Bulletin of the Archival Administration of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. Kyiv, 1964. No. 5, pp. 27—31. [In Ukrainian].
 21. Markevych O. Chas i prychny vynyknennia silskykh pechatok v Halychyni [The time and reasons for the appearance of village seals in Galicia]. *Naukovo-informatsiyni biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSS* [Scientific and Information Bulletin of the Archival Administration of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. Kyiv, 1963. No. 6, pp. 15—18. [In Ukrainian].
 22. Melnyk R.I. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi // Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of Ukrainian History] / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine ; V. Smolii (Ed.). Vol. 10. Kyiv, 2013. Pp. 464—466. [In Ukrainian].
 23. Svarnyk I. Arkhivy [Archives] // Entsyklopediia Lvova [Encyclopedia of Lviv] / A. Kozytskyi, I. Pidkova (Eds.). Vol. 1 : A—G. Lviv, 2007. Pp. 114—116. [In Ukrainian].
 24. Svarnyk I.I. Navchalna praktyka studentiv u TsDIA URSS u m. Lvovi [Educational practice of students at the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv]. *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine]. 1982. No. 1, pp. 40—42. [In Ukrainian].
 25. Svarnyk I.I. Umovy ta sposoby zberihannia pidvisnykh i prykladnykh pechatok [Conditions and methods of storage of hanging and applied seals]. *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine]. 1980. No. 4, pp. 33—36. [In Ukrainian].
 26. Sfracistychnyi arkhiv 1 [Sphragistic archive 1]. Retrieved from: https://drive.google.com/drive/folders/1PLzHvd4U6Oby0ZjMZeQp8O-CS4hh7vcI?fbclid=IwY2xjawHx91VleHRuA2FlbQIxMAABHavKHHTkxmzuFDhViVTo7-8Wf_c6pwU99i1vXin5LYELIC4XR-JzkVYjE9Q_aem_pGxmXkPUcxU_NZMxBdImgQ [In Ukrainian].

27. Ukrainski arkhivisty (XIX—XX st.) : biobibliohr. dovid. [Ukrainian archivists (XIX—XX centuries): biobibliographic guide] / State Committee on Archives of Ukraine, Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Documentation ; I.B. Matiasz (Ed.). Kyiv, 2007. 750 p. [In Ukrainian].
28. Tseluiko O. Do istorii stvorennia i diialnosti Muzeiu / kabinetu dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin u Lvivskomu universyteti [To the history of Lviv University's Muzeum / Centre of auxiliary historical sciences]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu* [Scientific notebooks of the Faculty of History of Lviv University]. 2016. Iss. 17, pp. 213—250. [In Ukrainian].
29. Tseluiko O. Narada u viddili istorii Ukrainy Instytutu suspilnykh nauk AN URSR “Pro stan i zavdannia rozvytku dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin” (31 sichnia 1959 r.) [Session at the Department of history of Ukraine of the Institute of Social Sciences of the Academy of Sciences of Ukrainian Soviet Socialist Republic “About the situation and development tasks of the auxiliary historical disciplines” (January 31, 1959)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna* [Bulletin of Lviv University. Historical series]. 2014. Iss. 50, pp. 469—517. [In Ukrainian].
30. Tseluiko O. Sfrahistyka v roboti Teoretychnoho seminaru z dzhereloznavstva ta spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin pry Tsentralnomu derzhavnomu istorychnomu arkhivi Ukrainsoi RSR u m. Lvovi (1961—1981 rr.) [Sphragistics at the work of the source study and special (auxiliary) historical disciplines theoretical seminar in Central State Historical Archives of Ukrainian Soviet Socialist Republic in Lviv (1961—1981)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytsskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii* [Problems of Humanities: collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series History]. 2023. No. 14(56), pp. 125—139. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.14> [In Ukrainian].
31. Yas O.V. Dashkevych Yaroslav Romanovych // *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History] / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Institute of History of Ukraine; V. Smolii (Ed.). Vol. 2. Kyiv, 2004. P. 296. [In Ukrainian].
32. Bibliografia internazionale della Sigillografia // Menéndez Pidal de Navascués F. Il messaggio dei sigilli. Roma : Città de Vaticano, Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2002. Pp. 39—120.
33. Gandilhon R., Pastoureau M. Bibliographie de la sigillographie. Paris : A. et J. et Picard, 1982. 222 p.
34. Mayrhofer F. Anmerkungen zur östcrreichischen Stadtsiegelforschung. *Pro civitate Austriae*. 1986. No 3, pp. 12—16.
35. Menéndez Pidal de Navascués F. La sigillografia española: una revisión crítica. *Hispania*. 1990. No. 175, pp. 987—1002.
36. Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludność. Lwów : Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich z drukarni E. Winiarza, 1899. 678 s.
37. Vocabulaire international de la sigillographie / Comité international de sigillographie; S. Ricci Noè (Ed.). Roma : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1990. 389, [16] p.
38. Vocabularium internationale sigillographicum / K. Müller, L. Vrtel, M. Hlebionek, V. Keresztes (Eds.). Bratislava : Veda, 2016. 618 s.

Received on April 8, 2025

Roman Holii

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv (Lviv, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-8149-2470

E-mail: romanholij84@gmail.com

METHODS OF SCIENTIFIC DESCRIPTION OF SEALS
IN SECOND HALF OF 20th CENTURY (ON EXAMPLE
OF CENTRAL STATE HISTORICAL ARCHIVES OF UKRAINE IN LVIV)

The goal of the article is to describe the theoretical, methodological and practical activities of the staff of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv in the descriptions of seals in the second half of the 20th century. **Methodology.** The methods of analysis, synthesis, historical reconstruction and biographical research were used to characterise the activities of the archives' employees. The method of comparison was used to compare the schemes of the description of seals of Ukrainian and Western European sphragists of the second half of the 20th century. The methods of neography and handwriting studies were used to determine the algorithm for filling out cards with the description of seals. **Scientific novelty.** The information about the card inventory of seals, which until recently was in a private collection and only in 2018 became available to researchers, is introduced into scientific circulation. The time of formation of the card inventory is determined, and the step-by-step plan for filling in the descriptions of seals is reconstructed. The scheme of description of seals proposed by Lviv archivist Oleksii Markevych was in line with the international scientific principles of the time, although it was compiled outside the Western European scientific context. **Conclusions.** The scientific activity of the staff of the Lviv Central Archives in the second half of the 20th century played an important role in the formation and development of Ukrainian sphragistics. The archivists developed and applied in practice methods of detecting, photographing, and description of seals. In 1964, archivist Oleksii Markevych published a sample card with a description of the seal. Therefore, researchers from other institutions often used this example. The achievements of Lviv archivists had a long-lasting resonance among Ukrainian scientific institutions in the field of sphragistic until the end of the 20th century. In the 1960s, the archives compiled the card inventory of seals that was to become part of the corpus of Ukrainian seals. The sphragistic material collected at that time has not lost its source value even today.

Key words: special (auxiliary) historical disciplines, sphragistic (sigillography), archive, sphragistics methodology, card inventory of seals, description of seals, method of photographing seals, Oleksii Markevych.